

ARVID FREDBORG:

Landet i mitten - det nya Tyskland

En diplomat om den europeiska mittens rike

I regel har man tidigare fått vänta, tills svenska diplomater blivit pensionerade, innan man fått se några litterära alster av deras händer. Men efter pensioneringen har åtskilliga visat lejonklor. Det kanske främsta exemplet är Gunnar Jarring. Ett annat är den nyligen avgångne ambassadören i London, Leif Leifland. Men några har gripit pennan under sin aktiva tid. En eller annan har kunnat falla tillbaka på tidigare verksamhet som resulterat i böcker av klass. Man tänker speciellt på Rolf Edberg. Under senare år har undantagen blivit flera, att någon skrivit under aktiv tjänstgöring. Vem har inte med nöje läst ambassadör Torsten Örns recensioner?

Ingmar Karlsson: **Landet i mitten**. Timbro 1991

Men hans minister Ingmar Karlsson står otvivelaktigt i en särklass. Han är ännu under femtio och har åstadkommit intressanta böcker om svåra ämnen. Därtill kommer en hel serie tidningsartiklar och tom - utmärka - översättningar.

Det senaste alstret av hans penna är en bok, som huvudsakligen handlar om Tyskland, där han för närvarande är stationerad. Den bär titeln "Landet i mitten". Redan dessa ord är något av en programförklaring, ehuru redan en blick på en Europa-karta visar, att det endast är ett konstaterande av en självklarhet. Tyskarna ligger i mitten och det är en viktig del av förklaringen till att de överlevat 1945 som nation.

Men denne Karlsson är ingen vanlig Karlsson utan ägnar stort utrymme åt det

historiska problemet. Varför hände det ena eller andra? De första sidorna om det tysk-romerska riket kunde gott ingå i skolundervisningen. De historiska perspektiven återkommer sedan som illustration till utvecklingen efter 1945.

Tysklands delning ställde den tyska nationen inför svåra problem, inte minst i fråga om dess identitet. Europa-tanken blev under sådana förhållanden ett substitut för den patriotism, som tysken inte kunde eller fick visa. Hitler hade som bekant missbrukat begreppet "nationell", som under hans tid urartat till extrem nationalism. Men är i dag Europa-tanken tillräcklig som ersättning? Recensenten tror det inte. Tyskarna måste på något sätt klara problemet att komma fram till en sund patriotism. Den tidigare förbunds-presidenten, professor Karl Carstens, är den främste talesmannen för denna uppfattning.

Det innebär inte minst en sund och realistisk inställning till historien. Visst, det är lätt att använda uttrycket "sund", svårare att definiera, vad det skall innebära. Objektivitet? Måttfullhet? Det svenska uttrycket "lagom"? Lättare är det för visso att säga, vad det *inte* innebär. Chauvinism, extrem nationalism, neurasteniskt hävdande av den egna nationens överlägsenhet eller åtminstone företräde, etc.

Hur svårt problemet är illustreras inte minst av författarens andra kapitel om "Historie(om)skrivningen i DDR". Sedan Moskva beslutat att satsa på ett eget, kommunistdominerat tyskt rike, framställdes den tidigare tyska historien i den sovjetiska zonen som "en enda lång mi-

sär", för att citera författaren. Men sedan DDR grundats 1949 tvingades man modifiera det totala fördomandet. Man måste ju ha någon slags positiv historisk grund att stå på. Man trodde sig ha funnit den i de mer eller mindre anarkistiska rörelser som funnits under tidig medeltid. Man anknöt exempelvis till svärmaren Thomas Müntzer på 1500-talet, ehuru denne, som författaren påpekar, krävde att alla ogudaktiga skulle avrättas. Men naturligtvis var det inte tillräckligt med Müntzer. Det räckte inte ens med bondeupproren under 1500-talets första hälft.

Efterhand sökte man i Öst-Berlin anknäta till *preussiska* traditioner. Geografiskt sett var större delen av DDR:s område f d preussisk mark. Men där fanns också Sachsen och folk därifrån spelade en speciellt stor roll i det östtyska kommunistpartiet, SED. Man påminnes om detta varje gång herr Ulbricht talade. Hans sachsiska idiom var på sitt sätt symboliskt för hela regimen. När kommunisterna ville utnyttja de preussiska traditionerna måste de, som författaren understryker, ändra sin uppfattning om Luther. Ja, man blev till sist tvungen till och med att omvärdera Bismarck.

Men allt begagnande av preussiska traditioner stötte på ett avgörande hinder. Vad man än kunde säga om det Preussen, som framför allt skapats av Fredrik II, var det svårt att komma förbi att i hans rike större tolerans rådde än på de flesta andra håll.

Författaren har inte haft avsikten att skriva en sammanhängande tysk historia. Han vill i stället lyfta fram omständigheter, som har betydelse för en bedömning av dagens situation. I kapitlet "Tyskarna

och deras huvudstäder" kommer han in på varför Bonn valdes 1949 och varför Berlin nu valts som huvudstad för det förenade, nya Tyskland.

Det är som bekant lättare att bedöma, vad som skett i historien, om man har facit i hand. Ett av bokens tyngst vägande partier är förklaringen till den snabbhet, med vilken eningsprocessen kom till stånd. Ännu 1989 ansågs inte blott i Bonn utan överallt, att en "återförening" inte var aktuell. "Framför allt" säger författaren, "var det ett sovjetiskt militärt kardinalintresse att DDR bestod, löd det unisont från alla politiska läger kort före murens fall. Ett återförenat Tyskland skulle ju med nödvändighet höra hemma i väst." DDR ansågs inte stå inför ett omedelbart sammanbrott och den egna säkerhetsapparaten och i nödfall sovjettrupperna skulle förhindra en kollaps.

Men så föll muren. Hur mycket detta ändrade såg väl få till en början. När förbundskansler Kohl tre veckor senare på eget bevåg (utan att ha konsulterat de västallierade eller ens koalitionspartern FDP) presenterade ett tiopunktsprogram, ansågs han vilja gå händelserna i förväg med sitt förslag om konfederativa strukturer. Detta var enligt författaren huvudsakligen dikterat av inrikespolitiska hänsyn. Det medverkade säkerligen. Men det är ställt utom allt tvivel, att Kohl tidigare än någon annan ansvarig politiker insåg, att tiden var mogen för ett eget tyskt initiativ och beslutsamt grep tillfället. Om recensenten är riktigt underrättad var han dessutom väl underrättad om den tröstlösa ekonomiska situationen i Sovjetunionen och drog därav den riktiga slutsatsen, att den oböjliga ryska hållningen i den tyska frågan kunde uppmjukas. Alltnog,

han *handlade*. Men han skulle göra det en gång till.

Nyckeln till den fortsatta utvecklingen låg i Moskva. Skulle ryssarna bruka våld för att hålla DDR? Den inrikespolitiska situationen syntes tala emot. Men det kunde man, åtminstone teoretiskt, ignorera i Moskva. Frågan var, om man i Moskva var mottaglig för de argument, som framfördes från Bonn. Enligt dessa låg det i Sovjetunionens intresse, att den tyska föreningen kom till stånd. Ty Sovjet behövde hjälp och vem skulle mera kunna lämna hjälp än Förbundsrepubliken? I denna situation fick Kohl möjlighet att den 15 och 16 juli 1990 föra personliga samtal med Gorbatjov i Moskva och i Kaukasus. De undanröjde de sista hindren. "Tyskland fick," skriver författaren, "sin suveränitet och Sovjetunionen en potentiell europeisk partner." Hur kunde detta ske? En orsak var naturligtvis, att Gorbatjov verkligen var i största behov av hjälp, och att Tyskland kunde antas lämna en sådan på bättre villkor än andra makter. Men för den, som upplevt Kohls bonhomie, synes det inte orimligt att anta, att de personliga relationer, som då etablerades, verkligen spelat en roll.

Följderna av eningsverket behandlas av Ingmar Karlsson i kapitlet "Quo vadis, Germania?" Författaren framhåller, att skillnaderna mellan den gamla förbundsrepubliken och de fem "nya" östländerna är större än mellan de tyska småstaterna på Bismarcks tid. Författaren tror dock inte, att debatt- eller kulturklimatet kommer att ändras i den "gamla" förbundsrepubliken. Många västtyska intellektuella med vänstersympatier har i dag förlorat varje förhoppning om att kunna förverkliga sina socialistiska utopier. Vad de fem

länderna i det förutvarande DDR beträffar, har de sina speciella problem. Som författaren riktigt påpekar har de upplevt fyrtiofem år av kommunistisk diktatur som påbröd till tolv års nazism. Det har givit dem svåra psykologiska och emotionella ärr. Till vanan att styras uppifrån och oförmågan att ta egna initiativ har man Stasi. "Den östtyska säkerhetspolisen hade dubbelt så många medarbetare som Gestapo för att kontrollera en befolkning som utgjorde en femtedel av Hitlertysklands. Stasis arkiv med uppgifter om enskilda personer hade en sammanlagd längd på 10 mil." Men författarens grundton är trots allt optimistisk och recensenten delar hans optimism.

För svenska läsare är ett av de viktigaste kapitlen det sjunde, som just behandlar, hur Sverige påverkas av Tysklands enande. Vi har mycket att hämta igen. Redan i sitt förord skriver författaren, att den svenska ambassaden i Peking hade lika många svenska besök på en vecka som ambassaden i Bonn hade på ett helt år, och att "centralt placerade beslutfattare" kunde inställa planerade besök i Tyskland av tidsbrist för att ägna en vecka åt Moçambique.

Hur det är med tyskkunskaperna i vårt land vet väl de flesta vid det här laget. Vad besöksfrekvensen beträffar hade DDR ofta respektabla siffror och åtnjöt stöd på olika sätt, inte minst av den svenska skolans Gallas härfördärvaren, rektor Stellan Arvidson. Men vad har nu vad som skett för konsekvenser för oss? Författaren är inte utan hopp. "Trots skolöverstyrelsens idoga försök att riva upp alla våra rötter kommer vi att återupptäcka de historiska band som i närmare 250 år förenat oss med Mecklenburg-Vorpommern."

Med få undantag har recensenten litet att invända mot författarens resonemang till denna punkt. Men sedan har författaren uppenbarligen blivit trött. Uppräkningen av de territoriella förändringarna i samband med Donaumonarkins fall är inte korrekt. Till Jugoslavien kom utöver de uppräknade områdena ett stycke av Ungern i nordväst, kallat Muraköz på ungerska, till Italien kom utöver Sydtyrolen och Istrien också Görz och Gradisca samt den lilla men viktiga Kanaldalen i norr, till Rumänien utöver Siebenbürgen en bred remsa av vad som administrativt hörde till Ungern. Sedan förefaller författaren att vilja kalla fördrivandet av sudetyskarna från Tjeckoslovakiet för "folkomflyttning". De blev fördrivna helt enkelt.

Kapitlet om "Mitteleuropa" har haft ett speciellt intresse för den, som upplevt successionsstaterna endast femton-sexton år efter det första världskrigets slut. I detta kapitel skiljer sig anmälares uppfattningar på åtskilliga punkter från författarens. Till att börja med — hur kan man behandla detta ämne utan att med ett ord beröra den centrala roll, som huset Habsburg spelat under mer än sex hundra år? Visst, detta ämne är alltså ett, som väcker starka känslor till liv, contra och pro. Låt mig ge ett exempel på det förre, som är av färskt datum. Bernard Levin skrev den 19 september i år en artikel om Jugoslavien i Times, där det bl a hette:

"As I recall, it (sc: Jugoslavien) was invented at the end of the first world war, out of the deris that filled the air when the Austro-Hungarian empire finally disintegrated, not a minute too soon (Has there been, anywhere in the world and at any time, any other family which has caused

as much misery, war, hatred, stupidity, lunacy, tragedy and absurdity as the Habsburgs?)"

Dylika yttranden förekom relativt ofta på 1920-talet och en bit in på 1930-talet. I dag är de sällsynta utom hos producenter av excesser i subjektiva åsikter, där Bernard Levin är en erkänd toppfigur. I stället har opinionen svängt, främst till följd av det skådespel, som de s k successionsstaterna erbjudit, inte minst Jugoslavien. Ännu större uppmärksamhet borde ha tillmätts det förhållandet, att så länge Donaumonarkin bestod hela dess viktiga del av Mellaneuropa i stort sett var fredat från inflytande av utomstående stormakter. Det har föranlett helt utomstående personer som montenegrinen Milovan Djilas att revidera sin uppfattning om Österrike-Ungern. Allt nog, i Ingmar Karlssons bok borde det ha observerats, att huset Habsburg under tiden efter det andra världskriget fått en, som man säger på tyska, Ehrenrettung.

Måhända står det i samband med författarens åsikter om detta, att han påstår, att "i denna nu förment så toleranta miljö" österrikarna förtryckte polackerna i Galizien. Under Josef II försökte man även germanisera polackerna i Galizien men senare hade de en närmast privilegierad ställning inom Donaumonarkin. Man kan också skönja författarens personliga sympatier och antipatier i formuleringen, att den rumänske ledaren Antonescu, som drömde om ett stor-rumänskt rike "fick i stället se sin granne Miklós Horthy, amiralen utan hav, roffa åt sig stora delar av Transsylvanien i sina strävanden att skapa ett magyariskt välde."

Denna formulering förråder ingen mera ingående kännedom om Transsylv-

vanien, om hur det gick till att Ungern fick norra delen av Siebenbürgen 1940 genom en "skiljedom" i Wien (där Hitler endast motsträvt gick med på Cianos krav, som gynnade Ungern) eller amiral Horty. Är det författarens mening, att gränserna från Versailles, St Germain och Trianon skulle vara sakrosankta och att man skall ignorera det systematiska förtryck, som från rumänsk sida utövats emot den ungerska minoriteten (den största i Europa av i dag)?

Vad författaren däremot skriver om den tendens till regionalisering, som i dag kan märkas i hela Europa, förtjänar uppmärksamhet. Detsamma gäller bokens slut om de problem, som möter oss genom en väntad eller i varje fall befarad immigration från andra världsdelar.

Till sist ett ord till förlaget. Det är att beklaga, att i en bok av denna karaktär det inte har varit möjligt att klara accenterna i Syd-Östeuropa. Exempel: Den ungerska staden heter Pécs och inte Pecs (som på svenska skulle uttalas Pätsj), de rumänska städerna Tirgu-Mureş – egentligen Târgu-Mureş – och Braşov och Timişoara borde ha fått sina accenter, den kända polska organisationen borde ha fått heta Solidarność och ungerska namn som János Kádár borde ha fått sina accenter. Visst, det är svårt för svenska tryckerier men i nödfall kan man korrigera för hand.

Men det är naturligtvis detaljer. Slutordomet blir, att "Landet i mitten" är en både stimulerande och upplysande bok, skriven av en välinformerad och bildad europé och svensk diplomat, som lyckas till resultatet.

Kring det nya Tyskland

För snart fyrtio år sedan skrev recensenten en bok med titeln "Det nya Tyskland" om den då knappt femåriga förbundsrepubliken. I dag upplever vi åter ett "nytt" Tyskland och frågar oss vad det betyder, hur man skall tolka vad som händer söder om Östersjön. Den tidigare utrikeskorrespondenten (Svenska Dagbladet och Sveriges Radio) Hans von Friesen, har nu utgivit en bok med samma titel, som enligt författarens förord ursprungligen skulle ha handlat om Förbundsrepublikens utveckling men utvidgats till att också omfatta skeendet i vad som tidigare var DDR samt utvecklingen efter dettas anslutning till Förbundsrepubliken.

Hans von Friesen: **Det nya Tyskland.**
Norstedts 1991

Det är för visso nyttigt, att svensk publik erinras om den utveckling som vår södra granne undergått. Det brister alltför ofta i kunskap av den mest elementära natur. Hans von Friesen gör en hel del för att fylla dessa luckor.

Men skönhetsfläckar stör här och var. Till en början tror recensenten att det är olämpligt att om det tysk-romerska riket anföra Voltaires nidteckning, att det varken var tyskt, romerskt eller ett rike. Vare detta sagt utan att bestrida, att det var en löslig statsbildning. Men före det trettioåriga krigets början fanns en viss substans. Tidigare tyska områden i öster "införlivades" inte 1945 med Sovjetunionen och Polen, även om detta senare skulle bli en realitet. Några sidor längre fram (s 15) använder författaren en korrekt formulering. D-marken tillkom inte "på våren" 1948, om man inte vill påstå, att

det var vår ännu den 20 juni. Karl V stödde inte katolska kyrkan enbart för att reformationen var ett hinder för strävandena att ena Tyskland. Fredrik II var inte konung av "Brandenburg-Preussen" utan endast av Preussen, ehuru detta senare kom att bli namnet också för kurfürstendömet Brandenburg. Wilhelm I blev inte i Versailles 1871 "det förenade Tysklands kejsare" utan "Tysk kejsare" (Deutscher Kaiser). Nyansen var inte oväsentlig. Att Bismarcks tyska rike varit en "orosstiftare" under sina 74 år var endast tidvis ett riktigt omdöme. För att ta ytterligare ett exempel var avsikten med demontagen av tysk industri inte endast att förhindra kommande produktion av krigsmateriel utan också att reducera tyskarnas konkurrenskraft.

Skildringen av Förbundsrepublikens

utveckling är i det stora hela korrekt och vad som sägs om DDR likaså. Här och var skulle man önska, att författaren skulle ha givit litet mera förklaringar till händelseförloppet. Exempelvis kunde han ha gått in på varför Barzel endast fick 247 röster och hade räknat med 249 och behövt detta antal för att störta Brandt genom ett konstruktivt misstroendevotum. Om Wehners roll vid Brandts avgång 1973 heter det endast: "Herbert Wehner hörde till dem som krävde Brandts avgång." Wehner gjorde mer än så.

Boken är en god repetitionskurs över vad som hänt i de tyska staterna, nu förenade i Förbundsrepubliken Tyskland. Men den är väsentligen deskriptiv. Den som väntar sig någon djupare analys blir besviken.